

և. անձուկ շքանի մէջ կատարել, կ'աշխատէր այժմ նոյն ընդհանուր իր իշխանութեան առհասարակ մէջ գտնուած Հայոց վրայ տարածել: Եւ կ'աշխատէր, կը գործէր մի միայն իր ներքին համոզմամբ, այնպէս ինչպէս իր խղճը, իր գաղափարութիւնն էր իր անհուն շողովորդասիրութիւնը ցոյց կու տային իրեն: Դա միշտ պարզ է եղած իր պատրիարքութեան ժամանակ, զարդ այնպէս ինչպէս էր Վարագայ փանահայրը, նա հաւասարապէս ընդունելութիւն է տուած մշակին, արհեստասիրին, վաճառականին եւ արձուականին, մասնաւոր աւելի ապրիններուն քան վերջիններուն, փան զի առաջիններն աւելի պէտք ունին հոգածութեան քան հարուստն ու ազնուակար: Աշխատած է մասնաւոր ուշադրութիւն գործընդ միշտ գաւառաց վիճակին. փան զի գաւառներն աւելի կարօտ են առանձին ինամատարութեան. գաւառական ժողովուրդի կրթութեան եւ բարորութեան գործն առանձնապէս կը գրաւէր իր մտադրութիւնը: Սակայն այս իրողութիւններն, այս հանգամանքներն խիտ բաղախոյժութեամբ յարմար իրեն եւ իր ընթացքին հակառակ դիրքերու մէջ, մինչեւ այն աստիճանի որ իրիմեան այլ եւս անկարող համարեցաւ շարունակել պատրիարքութեան պաշտօնն, եւ քանի մի փորձերէն յետոյ՝ 1873ի Օգոստոսին վերջնական կերպով հրաժարեալ, յաջորդ տեսնելով իրեն չնորեւ Վարժապետները: Պատրիարքական իշխանութենէ հրաժարելէ վերջ իրիմեան Հայրիկ Ծ տարի շարունակ մնաց Կ. Պոլիս, ուր այժմ գործնական վարչական գործունեութեան մասն էր բարոյակրթական վարդապետական կենաց մէջ. եւ այս նոյնպէս մեծ համակրութիւն է ստիպած իր շուրջ:

Ծանօթ է արդէն Հայրիկի վերջին ուղևորութիւնն յԵւրոպա, ուր շքուապի կեցաւ: Պերսիկէն դարձած Կ. Պոլիս, այս անգամ Կ. Պոլիս երկար չկեցաւ: Վասպուրական կը գրաւէր վերջ, եւ նա 1879ին դիմեց գեղ ի վան: Այն ժամանակ սարափելի վիճակի մէջ էին վան եւ շրջակայ գաւառները: Սովը տիրած էր ամբողջ երկրի վրայ. ժողովուրդն ամենամեծ կարօտութեան մէջ էր: Եւ ահա իրիմեան՝ որ նախ սկսած էր յոյս ստեղծ իր հայրենիքի, այժմ կը ստիպուէր հաց քաշելու: Շատ կողմերէն օգնութիւններ կը հասնէին սովեաշիններուն, եւ իրիմեան Հայրիկ կը զիպարարէր այս նպատակներու քաշեալով: Այս հանգամանակ շնորհն նոյն իսկ բարեգիրն եւս սկսան ամենաշնորհ կերպով յարգել եւ սիրել զՀայրիկն:

Իրիմեան Վասպուրական գտնուած ժամանակ վերադառնալու կրթողական ձևեր արկութեան վրայ հոգ տանել, եւ բացաւ առաջին երկրագործական դպրոցն, որ թէև 3 տարի յետոյ փակուեցաւ, բայց նա իր անյողող դնադրութեան անընշտ կը յարողներ այդ ընտիր գործի տեսողութիւնն, եւ երբ պէտք չըլլար որ վերջին անգամ թողնէ իր հայրենիքն 1885ին եւ գայ Կ. Պոլիս, ուր 6 տարի անցընելէն յետոյ ուղևորեցաւ Եւրոսաղէմ, ուր կը բնակի այժմ. եւ ուսկից համայն իր սիրելի Տօտի ներկայացուցիչներու միահամուռ բաղձանքը հրատարակեալ բազմէլ էլ միածնի գահը: 1885ին նոյնպէս ամեն կողմէն կը բաղձացուէր տեսնել իրեն այս միեւնոյն պարագայի մէջ, բայց հանգամանքներն այն ժամանակ ասարեք կերպարանք ունեին:

Իրիմեան Հայրիկ բաց ի անձնուուէր հոգիւ, ընտիր առաջնորդ, եւ ազգու բարողէլ լինելէ, միանգամայն գրաւիչ գրագետ ալ է: Ենչեցիկը արդէն որ նա գրած էր՝ «Հըռեթիլ Արբուտան» եւ «Հըռեթիլ Ատեթեց Երկին», 50ական թուականներն, որոնց երկուքն ալ կրկին տպագրութիւն ունին: Ընկից վերջ նա գրած է «Մարգարէի արտաբանութիւնն», «Իսլամ», «Դըռեթիլ Բնութիւն», «Սեփուտ Ստեփան», «Հայոյտ» «Անգոյտ» եւ քանի մի ուրիշ փոքր գրուածներ. եւ այս բոլորի մէջ գեղեցիկ ոճի հետ ի վեր կը հանէ միանգամայն իր զգայուն սիրտն եւ միշտ հայրական գողտրիկ յորդորներ կը կարգալ: «Հայրիկ», ժամանակին հայ. հոգեւորանութեան մէջ ամենամողովորական մարդն է, եւ նորտ ժողովուրդականութիւնը հաստատ հողի վրայ է հիմնուած:

Ծ. ՏԻՐԻՇԻՆ

✻

Ս Ա Յ Ե Ն Ա Ն Պ Ս Ա Վ Ա Ն

Սիմոն Գաբամանյան — Նոր Բաւազիքը նայելն լեզուի: Կ. Պոլիս, տպագր. ն. 4. Պէպլեան. 1892: Փոքր Ծ Ծրնս 672: Գինն է 16 դրանկան:

Հայ հին լեզուի ուսման ծագկեցիկն եւ նախնոր գիտնական հետազոտութեանց յաճախելով նոյն լեզուին նոր բառարանի մը հարկն զգալէ է այսօրս Այս կան մեկէ աւելի ընդարձակ կամ համառոտ բառարաններ գրաբարի, սակայն անոնք ի ժամանակին ազգին պիտոյնք ըստ շահոյ կարօտութեան լեզունէն ետքը իրենք ալ հնացան անցան ժամանակին հետ: Եւ մեր արդի պիտոյնք համար անոնց գործածութիւնը ըսկ առ հարկի է, այսինքն առ ի չգոյն նոր բառարանի մը: Սակայն այն հարկն

որչախ զգայի և եւ օգուտը բազմապատիկ, այնչափ ալ անխի՛ եւ ընդազատիկ եւ զիտարարար աչ- զային բառարանի մը յօրինման գծաւարտութիւնը, որոնք յայտը կըլան մեր լեզուաբարձ գիտնաց ձեռ- ուրբները կապելէ։ Իրնի գծուարտութիւնն այնչափ մեծ ըլլալով՝ նոր բառագրքի մը հրատարակութիւնը բնականապէս ուրախալի եւ մտազրուծեան արժա- նի երեւոյթ մըն է։

Մեծ. Սիմոն Գարամանեան¹ եւ անգղոն Հայե- ընեստերն «աչքի առջև ունենալով այն բազմապա- տիկ գծուարտութիւններն, որ ի մասնաւորի բառա- բան մը յօրինելուն հետ աւարչութիւն ունին, ոչ միայն չէ՝ կատած իւր բառաւորքն»՝ այլ եւ այն՝ ՚՛ հրատարակութեան օգուտն արդարեւ՝ ձեռնարկէր և ի գործ եւ ի գլուխ հաներ Տայերէն լեզուի նուիրեալ այս խումբ վաստակը՝ (Յ.Ղ. Եր. Ե.) որուն անուն գրած է «Նոր բառագրքը Տայերէն լեզուի»։ Եւ աւելի մտազրուծեան արժանին այն է՝ որ հեղինակն ոչ միայն գրաբարի՝ այլ եւ աշ- խարհարարի նորարարութեանց, գաւառականին ու զիցարանական անուանը բառավեցըն իւր բառա- գրքին մէջ ամփոփել ուզած է։ Եթէ է մէկ գործը՞ յերկու նպատակի դիմելու եւ անորչն օտարաց «մէկ ջրաով երկու թոռուն զարնել»՝ ծանօթ առական ծնունդ առած է, մեր իրավագիտ կրնանք բռնել թէ հեղինակը մէկ ջրաով շորս թոռուն զարնել դիտած է։ Բայց թէ շորսի ալ հանդիպուցիցե՞ր է անլըկ պատասխանը նոյն իսկ բառագիրքս կու տայ։

Ըստ մեզ աւելի օգուտակու եւ լաւագոյն կ'ը- լար՝ եթէ հեղինակը չէզուր այնչափ զատ զատ եւ դժուարին նիւթերու, որով եւ գործն ալ իւր փորձութեան մէջ այսպէս չէր ձիւլաւորեր։ Այս կը պահանջին իրմ թէ բառագրքին նկարագիրը, որ «գաւառական» է ըստ հեղինակին, թէ վախճանը՝ որ գրադոցներն են, եւ թէ կատարութիւնը, որ կ'ընդառէ կամ շատ գորտութիւն եւ կամ մի միայն աւարկայ մը։ Աստի եւ զարմանալի չէ՝ որ «Նոր բառագրքն» իւր «Համառոտ ծրագրով» այլազգ եւ զած չէ, եւ չէր ալ կրնար ըլլալ զիւրաւ։ Ձեւազ եւիցէ։ որովհետեւ բառագիրն այնպէս ուզած եւ յօրինած է իր բառարանը, մեր ալ այնպէս դի- տենք՝ սկսելով վերջին նիւթէն։

Գիցարանական անունները լուսաւոր կեր- պով եւ ցալգ բացատրուած են, որով եւ բառա- գրքին կարծ ու նեղ սիւնակներուն մեծ մասն իրենք գրուած են։² Վախյալ փոխանակ այն անուանց, ու- ռոնց ոչ որ կ'ուրանայ օգուտն ու կարեւորութիւնը, օգտակարագոյն կ'ըլլար՝ եթէ մեր նախահարց լեզուի բառարանին մէջ իրենց անուններն ու ժամանակա- զրուծութիւնը, երկիրն ու ծննդավայրը, զեւտերն ու լեռները նշանակուէին համառաւ։ Վասն զի ա- ստի գիտութիւնն աւելի Տարիակն է հայ մասն կուտայ, որոնց համար յօրինուած է բառագիրքս՝ քան թէ օտար զիցարանական անուններն իրենց առաւապներով։ Ս. Մահակն ու Մեծարայ, Տրգաստն

ու Տիգրան, Արտատն ու Եփրատ մեր գրքերուն ու մտքերուն վրայ աւելի երուուրեք ունին՝ քան թէ Արամազդն ու Պիւթիան, Պառնասն ու Աքիլէսը եւ նմանները։ Ասոր սպասելով՝ անցինք երրորդ նիւթ մը, որ է գաւառականը։

Մեր երկուց լեզուայ՝ հայն ու նորոյն հարա- տութեան բովք մըն է մեր գաւառականը։ Բայց գծաբնութարար այդ հարուստ բովքը հայ ընտելած եւ թարնուն մնացած է ցարգ գրք ուսուցմանակ գրչէն ու բրչէն, որով եւ այս տոհմական քնիկ բովքն որչափ սեպհակն ու հարազատ նիւթ կը բովանդա- կէ, այնչափ ալ օտար ու եկամետա տարբերք կտա- նուած է։ Չանց աւելնելով այն ինչգիրը, թէ ատու- գիւ վախճանագրութիւն է գաւառականը գրաբարին ու նորարանութեանց բառարանին մէջ մուծանելն։ — Վասն զի մեր ոչ գրադոցին, մը քերականութեան կամ ընթերցարանին մէջ գաւառականը կ'ուսնողներ, որուն բառարանին պակասութիւնն զգալի ըլլալ ա- շակերտն, — քանց աւելնելով այս եւ նման ինչգի- րներ, — գաւառականի հարուստ բովքէն բառարքին մէջ առնուած բառավեցըն այնչափ պատար- որ մեր նոր լեզուին վրայ նոր բան մը չէ յաւելու- իրական լով, որ մեզ համար «անծանօթ երկիր» մըն է, կան այնչափ պիտանի բառեր, որոնք ինչ- պէս նոր լեզուին՝ նոյնպէս «նոր բառագրքին» մէջ մուս չեն գտած։ Երրորդ, առնուածներուն շատերն այլազգու բառեր են, զորոք իրեւ յարգ ցորեն զանազանել եւ թնիկն առնուելն ու օտար թողու- կած զէթ օտարութիւնը նշանակել ըստակի մը զիտար գործին է։ Երրորդ, գաւառական քնիկ հայ բառերուն իմաստները ուրեք իրարու հետ չ'ոյնութեան կամ զիմաց իմա՞ 2 բառ գրած է հեղինակը, որոնք կատարել ըստ որոշ են հաստատուն են։ Չորրորդ, գաւառական կամ ճշգիւ արեւելեան արտաբերու- թիւնը ճիշդ չէ պահած հեղինակը՝ փափուկ եւ խիստ կենդին երաբար հետ չ'ոյնութեան է գրելով յորտէ՞, շոփի (տես յաւելուածը), որոնք թէեւ առական բերնին այսպէս փափուկ կը լսուին, սակայն ըստ մեզուպանա արտասանութեան պէտք է գրուին կորպեւ, շիփի, ինչպէս են գրաբարի մէջն ալ։ Ա- պահով ըլլալով՝ որ յօրինութիւն ընդարձակ բառա- րանին մէջ ասոնց աւելի փոյնի՞ կը տարուի՞ տես- նենք երրորդ նիւթը, որ է աշխարհարարի նորա- բանութիւնը։

¹ Այս կարգին են. թորիւկ (արաբ. թերք — թու- դուլ) սապէլ (սաւն). սաղազանա (սարան գնէլ խորէլ) դէլ (պարսի. Լիւս բառն է, որ քրքրէինի միջնորդութեանց մտած է հայերէն գաւառականի մէջ, որուն բուն նշանա- կութեան է արի, նի լան), ուստի վիճարարար բառա- բանին առած էմուս, տես M. A. Jaba, Diak kurdo- francqais) սոյր (զապչ. soulier, ար. solum — կոշիկ, որ կիւրիանց ժամանակին մարտիրոսներէն է կաշի)։

² Այսպէս մեկուս են ա բառերը Առգէլ, կազ- ան, խօփ, օտարի, ծորէլ, ցոյնիւկ, ձես եւ այլն։

³ Երբզ գիտելով՝ այս յորիւկ բայը գաւառականն մէջ գրուած չէր, եւ իրական ալ չէ կրնար ունենալ. վասն զի խոր կը նշանակէ՝ խորան, անմոյլ մնացած երկր- որուն գործողութեան կ'ընեն յորիւկ (— կորսանալ, խո- րանանալ.) իսկ այս խորան երկրք մշակելուն, այսինքն ա- թիւուն կ'ընեն խոր օտիւլ (նշան է գրաբարին է նիլ, զորք. խոր. Պապ. 122 Եր.) Ըստ այսմ յորիւկ կ'էթ գրութիւն ունի՞ առ առական կրնայ նշանակել՝ խորանա- ցոնել, անմոյլ թողուլ եւ օր թէ մշակել, որ գոնե մեզի անծանօթ է։

¹ Ասոր երեւ օրինակ կրնայ ստեղծել բառարանին 258 երես՝ Բ. սիւնակը, որ 27 առջ զիցարանական երեք անուանց նուիրեալ է եւ 8 առջ Տայերէն երեք բառի։ շէտ. տես 163 երես Ս. սիւնը։ Յայտն է թէ այս հա- մաստութիւնն ամեն երեսի համար նոյն չէ։

Կոր բառագրքին մէջ երկրորդ տեղը կրգրուեն աշխարհարարի շատ մը սովորական եւ գիտնական նորարարք բառական բազմաթիւ բառեր, զորոնք «Նորարարութիւն» (néologie) անուամբ սովորութիւն եւ նշանակելէ Լայրերէն նորարարութիւնը՝ թէ Տնիւր նոր առմամբ եւ թէ նորայգ բառեր սւ բացարարութիւններ՝ այս քանի մը սարւան ընթացքին մէջ շատ եւ շատ բազմապէս միեւնոյնն աւարկային Տամար թերեւս երկուքէն աւելի բառեր Տնորուելով մէկէն ու միւսէն։ Ծակցին այս բառերուն մեծ մասը՝ Տնարդին ու սակաւաւորաց ծանօթ անալէն ետքը՝ նորէն անմանով անալու կր գաւառապարտութիւն առ ի չզոյէ բառարարին, որ անոնց կրտար թէ զպտութիւնը պահէ անկրտար, թէ Տնարարութեան մտաց մէջ անշնչով գրուելու եւ թէ անոնց առմանց տալ սրտաշնթիւն մը Տնաստուուն։ Այսպէս մեքը շարունակ չեզամն ստեղծելու եւ եզանք կորսնցնելու։ Տնտ երբ սննդագար։ Կոր բառարարը յայտմ կրտար մեծ զեր խաղալ եւ ոչ նուազ օգտակար ըլլալ՝ եթէ Տնիւրին նորարարութեանց ծանուկ խորքը իսկ զարկէր նաեւ թեթեւապէս։ Պէտք չէր գտ ըլլալ այն բառերով, որոնք երեկուան եւ այսօրուան ծնունդ են։ Ասան զի կան բազմաթիւ նորակերտ գիտնական բառեր, որոնց եւ ոչ Տնտը կարելի է նմանել նոր բառագրքին մէջ։ Եթէ է նոյն իսկ այս վերջին տասնեակ տարիներու գիտնական զրոյ նորայոյց անուանց բառայանկներն ի մի Տնաւորք Տեղեկատիւ թերեւս նոր բառագրքին մէջուր տարբ տեղ չկարեւոր գտնելու։ Այսչափով գոհ եղած է Տնիւրինը։ Իսկ անուանած նորարարութիւնը ընդհանրապէս խօսելով՝ ուրիշ ուրիշ բան եւ լուսարար կերպով մէկունը են։ Բայց կան նաեւ շատ բառեր, որոնց առջեւ նախ ոչ մեկնութիւն եւ ոչ ալ Տնայրերն բառ գրուած է։ այլ պարզապէս տանկերէր կամ գաղղիւրէր զնելով բառական Տնարարած է։ Արով եւ անոր՝ որ տանկերէնապէս կամ գաղղիւրէնապէս չէ, անմանութեւ անստուա կր մնան բազմաթիւ բառեր։ Երկրորդ շատ բառերուն «... ինչ, ... մը ըսելով լննուցած է ինչիւրը ։ Եթէ է օտարալեզու—Տայ բառարաններ միւրեւն զայտը կ'ամբաստանուին այս «ինչ, մը ղին Տամար» — որ կրնան արգարտնալ փոքր շնտուի, — սպգ այնի բառարարն որ բնաւ չարգարտնար։ Ազգային բառարարն որ նկարագրելու Տարի է որ մէջնալսած ըլլայ եւ ոչ թէ Բոտոկոմ։ Վասն զի նախ անկարելի է որ անէն բառն իւր Տնամար նոյնա-

նշանն ունենայ, երկրորդ եթէ ունենայ ալ՝ կրնայ երկրորդ բառն այնչափ անմանօթ ըլլալ՝ որչափ առաջինը։ զոր օր. արէլ, արշիւ, արտը, քաղաք, բառեր Տնարարողը չէ Տնակարարնաւ տարբէր, օտուական, համար, քաղաքացիականութիւն, երրորդ աս ըն, քառիկ մը, առ ինչ, քառիկ մը, ըսելով՝ նոյն աւարկային վայս որոշ գաղափար մը չէ կրնար կազմել բառարան գործածուել։ Կեկուտութիւնն ալ Տնարարչա եւ զեթ նշանակուեր թէ այս զապանը, այս ինչ տանկին, այն ինչ քարն ու խմբին, ի՞նչ զաստակարգի կը վերաբերին, ի՞նչ եական յատուկեամբ նմաններէն կը զանազանուին եւայլն։ Ասոր կրբեւ օրինակ յանձնելով զաղղիւրէն նոյն իսկ վարացաց Տնամար յօրինուած բառերաներն ինչպէս կազմել, Լարուս եւ նմանները, անշնչիւր առաջին եւ զվաւար նիւթոյն, որ է զբարբար։

Արով Տնտեւ նոր բառագրքին փոքրիկ շննուածոյն Տնիւր գրուած է գնարարին վայս ինքրոյս ալ ծանրութեան կէտն անոր վայս է բնականապէս։ Ինչ այդ Տնիւրն որչափ ընդարձակ եւ Տնաստուուն գրուած է՝ փոքր ի շատէ ցուցոյցին զայս վայս զիտուած նիւթերը, որոնք բառագրքին լրացուցիչ մասունքը կամ արարարին ատաղճը կը կազմեն։ Ըստ այսմ՝ նոյնը նորէն չըրկուելով՝ ինչ որ այս նիւթերով վայս ըսուեցաւ, անոր իրենց աննայն ընդարձակութեամբ զբարբար Տնամար իմանալէն ետքը՝ կը յաւելուեր բնալ՝ որ բառագրքը որչափ որ «նոր» է այդ վերոյիշեալ նիւթերուն մէջ, այնչափ Տնիւր է Տնի լեզուին Տնամար։ Վասն զի Տնի պարտքը բառարաններէն պարզապէս նոր խմբարարութիւն մըն է, եւ այն՝ ուրիշ ուրիշ Տնաստուա կամ զայն յաւելուածութեամբ։ Թերեւս այս նորութիւնն է շարժառիթ այն երկու մասնախմբապէս յօգուածներուն, որոնք միւրեւ զգործը լեզուական գրուածքին՝ առանց անոր ներքին Տնագիտանքները քննելու։ Բառագրքը իրտուամբ թերեւս կարենար «նոր» կուտուել, եթէ փոխանակ Տնի արեւելեք գործածուելու՝ ուղղակի զիմեր մասնախմբութեան։ Ընդհանրէն Տնի կը տեսնուի, որ «նոր» բառագրքը յօրինելու Տնամար բառական չէ բառերն այբուրենի կարգաւ տողել մէկը միւսին ետեւէն, այլ Տնար անՏնարծեւս է գնել՝ ըստ պահանջմանց կարտուութեան՝ իւրաքանչիւր բառ ի նիւթական ու Տնգեկան, թանկարանցիկ ու վերացուցիչ նշանակութիւնները, փոխաբերականն ու բնականն իրարմէ զանազանել ինչպէս առ անուանց տարբեր տարբեր ինչիւրները՝ որոնցմէ շատ անգամ բառն իմաստը նուրբ տարբերութիւն մը կ'առնուի, ճիշդն նշանակելէ։ Տնամարուանց իրարմէ ունեցած տարբերութեան աստիճաններն որոշելու եւայլն։ Բառարարին մը մէջ այս անեւոյն կը տեսնուի օրէնապէսութիւն, որոնց արեւելեք են մասնախմբութեանց մէջ։ Ասոր են այն երկուս յատուկ թիւքը, որով Տնի ու նոր բառարաններն իրարմէ կը զանազանուին. եթէ է ասոնք զնոյն բառագրքի մը մէջ՝ միայն Տնի կը ասուի «նոր» վերադարձն իւր վախարը զարարար, թեեւ նոր ասպարեզեմամբ ի լոյս ընկնայուի։ Ընդհանրէն եթէ մասնախմբութեանց ընթերցումսն յօրինէր իւր բառագրքին՝

1 Տնտիւր «Ճերիտիկ Ըտրգիւն», 1892, Թիւ 2109. «Կապուկ» 1892, Թիւ 32։

1 Տոր օրինակ. Դասճում, թռչ, տիրաթ, (francollin). Արդարեւոր, պաշ, վառու, խոյ, քո. կնար, երեւն, թռչ, քի բարաւ. (Urgarue). Քո. իրակ, անի, քիթի օրու (origan). Դրարարար, բնի, գնիւթի. (hisellant). շնեան ու. քիթիւթ թեթի. (ibouk) եւայլն։
2 Ինչպէս. ԱրեւաՏարութիւն — այստ ինչ. սրճիկը ա գործեր մը. արեւաանակ անասով մը միտն. արծաւաքար անասի մը քար. յովալ — զարմե մը. փղ. — զարմե մը. զրի — շայլ մը. քնցարապա ու զն. անարթիւթի մը. միւնարիս ու փարթիկ մը. եւ այլն. Գրեթէ ըսողը բնապատմական ու կենդանաբանական բառերն այսպէս են։ Կը զարմանաւար որ «Կրոնցիկ թերթին» (1892, ք. 32) մասնախմբութեան յօգուածագրին ինչպէս են անան այսչափ յամբար գործածուած ինչ ու մը. որ կը գրեր թէ «Ինչիւրեցոյց այն այս բառարանին մէջ չպիտի Տնարարին՝ ստուկ ինչ, ձու կը ինչ, թռչուն ինչ, քար ինչ...» բացարարութեանց։ Տարմանակ լուսատուութիւն։

այս ամէն ցանկալի յաստիւթիւնք իւր գործոյն տալին ետքը, նախ չէր խնդիր գոյն այնչափ օտար բաներով՝ ըսելէն ետքը՝ թէ « զարթութեամբ կարգ մը օտար բաներ, որք մնաւ դասեմ են ինչպէս մէջ՝ մասնաւորութեան անկեալ շրջաններուն » ։ Ընտարըրբական է գիտնալ՝ թէ օրինակ բերուած բաներն որքեօք մը ոչ-անկեալ շրջաններու կը վերաբերին ։ Որովհետեւ Տեղեկական անկեալ եւ ոչ-անկեալ շրջաններու մէջ գովելի տարբերութիւն կը դնէ, ստուգիւ պետք չէր լինցնել զայն երկրորդ կարգ մը հայերէն բարբաբին կրճատեալ՝ խեղաթիւրեալ բառերով՝, որոնք միայն ստորնագոյն գարտից ստորին ծնունդներն են եւ հոն ալ պիտի մնան. եւ մենք նոյն իսկ այս օրս նոր լեզու օտեղծելու մեր արդի եւանդգման մէջ ալ երբեք պիտի չըսենք սօսօ փինկ առաւուս, լոս՝ փինկ թշնամի, զոս՝ փինկ դանակ եւ այլն ։ Բաւարանին մէջ ասոցիակեղ զետեղելու էր ոչ-անկեալ շրջանի շատ մը բառեր, որոնք նոյն իսկ նոր լեզուին համար հարկաւոր են, զոր ի զար պիտի փնտանք նոր բառագրքին մէջ. Եւ այս գուրթ թարգմած բառերը չենք կարծեր թէ էլ ըլլան անօրինակ « որոնք նշանակութիւնը քերականութեան նախնական գարտիթացքին մէջ կ'ուանի աշակերտք » ։ (Յռնք.։) Դարձեալ զարձանայի չէ՞ որ նոյն իսկ գրուած բառերան իմաստն ուրեք ուրեք անկատար՝ Եւ անմիջի՞ ըլլալ մեծապէս հոգ տանելէն ետքն ալ՝ որուն համար գուրթութեան արժանի է հեղինակը ։ Իսկ իր հեղինակութեանն անտարբար մեծամեծ գրուածեաց ամենայն իրաւամբ արժանի էր՝ եթէ յօրինուէր իսկապէս մասնաւորութեանէն վերջնալ յաստիւթեանըն, որով եւ գեր ի վնար զեթ շատ մը թերութիւններէ, եւ կ'ըլլար յարմար ըստ նպատակին, նոր ըստ բովանդակութեան եւ յարցնուցիչ ըստ գործիմանց ժամանակին ։ Եւ այս է յառաջադիմութիւն՝ որոջ վախճան մը դիմել եւ գործել ։

Հ. Յ. ԹՈՐՈՒՆԻՆԸ

1 Չոր օրինակ. Զուխայ, թեւ, նոստ, կատանայ, գոտարան (պրկ. աստժ. քեան ք բաժակ՝ բաժակահարութիւն ք toast), պագան (պարսկ. փառան ք համու թամբ), պըլամ, (պարզամ), փնթի, գետար, բոնար եւ այլն ։
 2 Որպիտ են՝ գուլափ, զարթուակ, գուլմ, բեկար, բեկոչ, բեկ, բալիչ, ասիլար, անթարթիչ, գուլտիշն, գուլտե, գայար, եթիայ, ինթի, ելաւ, զայդ, կատ, բեկ, խօտ, մրկ, փին, սիթի, թամ եւ այլն եւ այլն ։ Միտ գիտել է որ այս անանուն եւ նմաններն ըստի գրարտ համարուած են ։
 3 Ինչպիսի՞ Սեմնոր (ասեան), խառնորդք, ենտարտիք, ասիլար, թիւնք գրուած են, որոնցմով է հարկի շատ բան անհասկանալի կը մնայ բաւարան գործածոյն. այսպէս զոր օր. ասիլար՝ բայն ասեմ նշանակութեանք ի հասկնուի ։ Թոր ինչ խորհարդ պարս, իօրը ։
 4 Չոր օրինակ իսկ բառն գիմտցը գրուած է հերթոյ, քիչ մը յառաջ կրթարով՝ այդ հերթան կը դուռնալ ինչպիսիք ։ Իսկապէս ինչպիսի գիմտցը քիչ թիւնք, եւ արգարե իսկ կը ինքնակ է. ենեւան թեմք հանուած գարի, քրեան. Յ. լայտակ, որ նշանակութիւնը լից թառարքն մէջ ։

ԱՐԱՐԵՍՏԵՐԱՏԵՐԸ

ԳԵՂԱՐՈՒՆԵՍԱԿԱՆ

ՅՐԱԿԵՆՈՒԹՐԻՆ ԵՆՐԵՈՅ ՈՅՈՒՐԿԻՆ ՄԷՋ

(Ըրուածութիւն)

անի մը խօսքով կը վերջացնեմ պատմական այս յոյժ համառօտ տեղեկութիւնները նկարին եւ նկարչութեան վրայ ։ Ընդհանուր կարող գարը կար

տարեալ՝ Նոյնի լցս, ի գարն է, յորում նկարչութեան արուեստն իւր վերին եւ վերին կատարելութեան հասաւ ։ Պապերը Ալեքսանդր զանալէ յետոյ՝ (1370) զհռոմ վերադինելու եւ իւր նախին փառաւոր վիճակին վերածնելու զաղափարը ընտ բարձի թողի չեղաւ ։ Եւ արարեալ նորա իրնց վերագործի ժամանակ, երբ տեսան այնքան տնեղոտ շարժում մը իտալից բոլոր նահանգներու մէջ, եւ յառաջիմութեան անուղղակի եւ մեծ պատճառն եղող՝ այն զերար գերազանցելու եռանդն, որ թագապարս եւ իշխանական գուլներէ սխեղով մինչեւ ցլեւին խնարհ մահահանացուն ի յայտ կու գար, Պապերը իրեն գերագոյն պետ Հռոմի, օգնուած ժամանակին քրիստոնեայ աշխարհին բոլոր հարրատթիւններէն, սկսան իրնց անուան եւ զրից համապատասխան մեծագործութեանց, զք հոս հոն ցարդ անգերազանցելի մնացած են ։ Ըար-

1 Արգարե յօրէ անոթ Հռոմի Ս. Քահանայապետ կարծեա իրնց սուր պարտք մը համարած են անպատասխան թէ այս վերին աստիճանի պետ տխրան պարտանութիւնը շատ դատաւար լինելէ վաս՝ ոչ նուազ օգնած է հռոմական կեդեղեպ բարեփոխման եւ պերսոն ընդհարարման ։ Պապերը ցարտ իրնց արժանարարութեան տակ ունենալով

